

AHMET MECBÛR EFENDİ

HİLÂFETNÂME-İ OSMÂNÎ VE İTTİHATNÂME-İ İSLÂMÎ

Editör

Dr. İbrahim AKYOL

© Copyright 2020

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-605-258-973-1

Kitap Adı

Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî

Editör

İbrahim Akyol

Yayın Koordinatörü

Yasin Dilmen

Sayfa Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Sonçağ Matbaacılık

Bisac Code

HIS055000

DOI

10.37609/akya.1920

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Devlet adamlarına siyaset sanatı hakkında bilgi vermek, devlet yönetiminde dikkat edilmesi gereken hususlara dair tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazılan kitaplara, eserlere siyâset-nâme denilmiştir. Bu tür eserlerde devlet yönetiminin temel ilkeleri, devlet başkanında bulunması gereken başlıca özellikler, yönetimde dikkat edilmesi veya kaçınılması gereken hususlar, devlet görevlilerinin tayin ve denetimleri, beytül-mâl idaresi, devletlerarası ilişkilerde uyulması gereken kurallar, hükümdarın Allah'a ve halka karşı sorumlulukları, devletin ayakta kalmasının temel şartları gibi konular üzerinde durulmuştur. Ayetler, hadisler, hikmetli sözler, halifelerin, sultanların, meşhur hükümdarların söz ve davranışlarından örnekler verilerek yöneticilere nasihatlerde bulunulur. Bu konular, genel âdâb, ahlak ve tasavvufa dair eserlerle nasihatnameler/pendnamelerde de yer almıştır.

İslam tarihinde siyâsetnâmenin ilk örneği olarak, Hz. Ali'nin Mısır Valisi Malik el-Eşter'e gönderdiği rivayet edilen mektuplardan oluşan *Nehcü'l-Belâğa* kabul edilmektedir. Arap ve Fars dillerinde çeşitli asırlarda siyâsetnâme türünde onlarca eser yazılmıştır. İmam Maverdî'nin (ö. 450/1058) *el-Ahkâmü's-sultâniyye'si*, Nizâmülmülk'ün (ö. 485/1092) kaleme aldığı *Siyâsetnâme'si*, Endülüslü âlim İbn Ebû Rendeka et-Tartûşî'nin (ö. 520/1126) *Sirâcü'l-mülûk'u*, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *Nasihatü'l-mülûk'u* bu türün en tanınmışlarından. Bazı tasavvufî metinler içerisinde de siyâsetnâme türüne dâhil edilen bölümler bulunmaktadır. Kübrevî şeyhi Necmeddîn-i Dâye'nin (ö. 654/1256) *Mirsâdü'l-ibâd'ı* bu tarza örnek olarak gösterilmektedir.

Türk dilinde ilk siyâsetnâme örneği olarak 8. yüzyılda dikilen *Göktürk Kitabeleri* kabul edilir. Türklerin İslamiyeti kabul etmesinden sonraki ilk örnek ise Karahanlılar döneminde Yusuf Has Hacib'in 462/1070 yılında tamamladığı *Kutadgu Bilig'dir*. Eserde siyasi yol göstericilik yanında felsefî, ahlâkî ve içtimâî konular da yer almaktadır. Osmanlılar döneminde Türkçe ilk siyâsetnâme tarzında eser veren Şeyhoğlu Mustafa (ö. 817/1414?) olup eserinin adı *Kenzü'l-Küberâ'dır*. Germiyan ve Osmanlı saraylarındaki tecrübelerinden yola çıkarak bu eserini yazmıştır. XV. yüzyıl müelliflerinden Musannifek (ö. 875/1470), *Tuhfetü's-Selâtin* adlı eserini Vezir-i Azam Mahmut Paşa adına kaleme almış, Fatih Sultan Mehmet'e takdim etmiştir. Araştırmacılar, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tercüme ve telif siyâsetnâme türü eserlerin sayısında ve mahiyetinde önemli artışlar ve farklılıkların gözlemlendiğini, bunun temel sebepleri olarak ise devletin büyümesine, devlet teşkilatı ile sosyal yapıda görülen birtakım aksaklıkların ortaya çıkmasına bağlamaktadırlar.¹

¹ Coşkun Yılmaz, "Siyâsetnâme, Osmanlılar Dönemi" TDV İslam Ansiklopedisi, C. 37, İstanbul-2009, s.307.

Siyasetnâmeler ve bu tarza dâhil edilen eserler, Osmanlı siyasal düşüncesi ve hayatı açısından olduğu kadar dil, ekonomik ve sosyal yapı, hukuk, tarih araştırmaları açısından da önemli kaynaklar olarak kabul edilmektedir. Yaşanılan çağın ihtiyaçlarına göre siyasetnâmelerin muhtevalarında da farklılıklar oluşmuştur. Yazılan her siyasetnâme ideal bir devlet anlayışı özleminin ürünü olmakla beraber yeni bir atılım yapılması amacını da gütmektedir. Siyasetnâmeler hangi amaçla yazılmış olursa olsun eser, müellifinin entelektüel zihin dünyası ile dönemin aydınlarının bakış açısını da göstermektedir. Bu durum müellifin konumlarına, mensup oldukları mesleki gruplara ve bağlı olduğu düşünce ekolleri ile örnek alınan kişiler, olaylar ve dönemlere göre de değişmektedir.

Çankırlı Ahmet Mecbûr Efendi ilmi ve kültürel kırılmaların olduğu, zihniyet dönüşümünün yaşandığı Osmanlı'nın en uzun asrında, Çankırıda medresede müderris, mektepte muallim, tekkede derviş, camide hatip, mevlevihânedede mesnevihân, meclislerde ise şair olarak varlığını gösteren bir Osmanlı aydını/entelektüelidir. Mecbûr Efendi'nin siyasetnâme tarzında yazdığı ilk eseri “*İmamet ve Hilafet*” adını taşımaktadır. Bu eserini 1309/1893'te Meşihat makamından neşrini talep etmiş ancak bir cevap alamamıştır. Mecbûr Efendi'nin İmamet ve Hilafet adlı eserini 1327/1909 senesinde tekrar gözden geçirerek ilavelerle “*Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî*” adıyla yeniden yazdığı anlaşılmaktadır. Eser: 1 mukaddime, 10 makale, 1 hâtîme ve 1 zeylden oluşmaktadır. Zeyl kısmının adı “*Siyâsetnâme-i İslâmiyye*” olup bu zeyl risalesi, Abbâsî halifesi Me'mun'un seraskeri Tahir bin Hüseyin'in, Mısır'da vali olan oğlu Abdullah'a yazdığı bir mektuptur. Bu bölümle ilgili olarak Mecbûr Efendi “...bundan iki asır evvel fetvâ emîni meşhûr Selîm Efendi tarafından terceme ve bâdehû Pirizâde Şeyhu'l-islâm Mehmed Efendi Mukaddime-i İbni Haldûn'u terceme eylediği sırada bi'l-münâsebe derc ile eserine mâbe'r-revâc olduğu gibi...” bilgisini vermektedir.

Mecbûr Efendi'nin Siyasetnâmesine göre Osmanlı hilafet sisteminin dayandığı kaynaklar; Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in fiili, kavli ve takriri sünneti yansırı Türk devlet geleneğidir. Müellif, kaynakları devlet-ebed-müddet anlayışı ile yorumlayarak Osmanlı hilâfetinin kıyâmete kadar bâkî olduğunu savunmuş, ancak tarih, onu değil İbn Haldun'u haklı çıkarmıştır. Mecbûr Efendi istişâreye dayalı meşrûti bir yönetim anlayışını benimseyen bir aydındır. Bu düşüncesinden dolayı eserde yer yer meşrutiyete geçit vermediği için II. Abdülhamid'i (d.1842, tahttan indirilişi 1909, ö.1918) ağır bir şekilde eleştirmiştir. Fakat Mecbûr Efendi bu eleştirilerini yaparken dönemin dâhili ve harici siyasi yapısı ile konjonktürel yapısını göz ardı etmiştir. Dönemin Padişahı V. Mehmed Reşad'ı (1844-1918) ise “*Sultân Mehmed Reşâd Hân-ı Hâmis Efendimiz hazretleri şerâit-i mu'tebere-i şer'iyye ile mevsûf olduğu cümle indinde müselleme ve ma'rûf olarak bi'l-irs ve'l-istihâl bilâ-işti-*

bâh imâm-ı zaman zıllullâhi halife-i Resûlullâh olmakla dîn-i mübîn-i Muhammedînin hâmesi ve dörtyüz milyon Müslümanların mürecca' ve hayr-hâh-ı sâmisidir" diye nitelendirmektedir.

Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî adlı eserin Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Bölümünde varlığını, Dr. Burhan Çonkor tespit etmiş ve kopyasını almıştır. Bu eseri "Ahmet Mecbûr Efendi ve 'Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî' Adlı Eseri" başlıklı makalesiyle ilim dünyasına tanıtmıştır.²

Elinizdeki bu eser 4 bölümden oluşmaktadır. 1. bölümde Dr. Burhan Çonkor, Ahmet Mecbûr Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermiş, *Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî* adlı eserini genel çerçevesiyle tanıtmıştır. 2. bölümde "*Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî*" Adlı Eserinde Ahmet Mecbûr Efendi'nin Hilâfete Dâir Görüşleri" başlıklı incelemesinde Dr. Fatih Güzel, eser üzerinden yola çıkarak Ahmet Mecbûr Efendi'nin hilafete dair görüşlerini ve dayandığı kaynakları ortaya koymuştur. 3. bölümde Dr. Burhan Çonkor, eser üzerinden yola çıkarak Ahmet Mecbûr Efendi'nin tefsir metodu ve ayetlere getirdiği yorumları incelemiştir. 4. bölümde Dr. İbrahim Akyol, "*Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî*" adlı eseri Zeyl bölümüyle beraber yeni yazıya aktarmış ancak çeviriyazı (transkripsiyon) işaretlerini kullanmamıştır. Bu bölümde eser, Osmanlıca aslıyla beraber verilmiştir. Kitabın sonuna yer, şahıs ve eser isimlerinden oluşan bir de dizin bölümü ilave edilmiştir. En sonuna ise eserin tıpkıbasımı konmuştur. Metinde geçen Kuran-ı Kerim ayetlerinin Arapçaları metin içinde, manaları ile künyeleri dipnotta verilmiştir. Hadis-i şeriflerin manalarını Mecbûr Efendi metin içinde verdiği için tekrar yazılmasına gerek görülmemiştir. Bununla beraber metindeki hadis-i şeriflerin tamamını "*Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî Adlı Eserinde Mecbûr Efendi'nin Hilâfete Dâir Görüşleri*" başlıklı III. bölümde Dr. Fatih Güzel kullandığı ve kaynaklarını orada belirttiği için tekrarına lüzum görülmemiştir. Konuyla ilgili olarak Dr. Hikmetullah Ertaş Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî Eseri Bağlamında Ahmet Mecbûr Efendi'nin Hadis Anlayışı, başlıklı bir makale de yayımlamıştır.³

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ve basımında emeği geçen arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Eser, ilim ve kültür dünyasına katkı sağladığı zaman amacına ulaşmış olacaktır.

Dr. İbrahim AKYOL

Nisan-2020, ÇANKIRI

² Burhan Çonkor, "Ahmet Mecbûr Efendi ve 'Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî' Adlı Eseri," KAREFAD dergisi, 2017, C.5, S.1, s.64-74.

³ Hikmetullah Ertaş, "Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî Eseri' Bağlamında Ahmet Mecbûr Efendi'nin Hadis Anlayışı," İlahiyat Alanında Yeni Ufuklar, Gece Akademi Yayınları, 2019, Ankara, s. 67-107.

Kısaltmalar

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen Makale
a.g.md	: Adı geçen Madde
a.g.t	: Adı geçen Tez
a.s	: Aleyhisselam
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz/bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bşk.	: Başkanlığı
C.	: Cilt
c.c	: Celle Celâlühû
Ç.A.M	: Çankırı Araştırmaları Merkezi
d.	: Doğumu
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr.	: Doktor
Edt.	: Editör
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
KAREFAD	: Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
md.	: Maddesi
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa

s.a.s	: Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik Eden
ths.	: Tarihsiz
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Devamı
vr.	: Varak
y.y.	: Yayın yeri yok
Yay.	: Yayınları

İÇİNDEKİLER

Önsöz	iii
Kısaltmalar	vii
İçindekiler	ix

Birinci Bölüm

Ahmet Mecbûr Efendi'nin Hayatı ve "Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî" Adlı Eseri Dr. Burhan ÇONKOR	1
--	---

İkinci Bölüm

"Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî" Adlı Eserinde Ahmet Mecbûr Efendi'nin Hilâfete Dâir Görüşleri Dr. Fatih GÜZEL	17
--	----

Üçüncü Bölüm

"Hilâfetnâme-i Osmânî ve İttihatnâme-i İslâmî" Eseri Bağlamında Ahmet Mecbûr Efendi'nin Tefsir Metodu ve Âyetlere Getirdiği Yorumlar Dr. Burhan ÇONKOR	35
---	----

Dördüncü Bölüm

"Hilâfet-Nâme-i Osmânî ve İttihat-Nâme-i İslâmî" Adlı Eserin Metni Dr. İbrahim AKYOL	61
Dizin	191